

MAGDALENA ABAKANOWICZ

HUMAN NATURE

Zes decennia werk van Magdalena Abakanowicz (1930-2017) op drie plekken in Brabant. En dat voor een voor veel Nederlanders onbekende kunstenaar. Hoe is dat mogelijk? En waarom zo groots in Brabant?

Het korte antwoord is omdat ze deze aandacht heeft verdiend met haar levenswerk. Maar wie bijvoorbeeld stilstaat bij het 22 meter lange en 8 meter hoge werk *Bois le Duc*, in het Provinciehuis van Noord-Brabant, begrijpt onmiddellijk dat het hier om veel meer gaat.

Magdalena is een pionier, ze doet de dingen voor het eerst anders dan anderen, ze gaat dwars door grenzen heen en over heilige huisjes. Door haar kijken we anders naar textiel: we zien er sculpturen in. Haar werk wordt verboden in Polen tijdens het Sovjetregime, maar vindt desondanks een weg in de internationale kunstwereld. Voor haar artistieke vrijheid heeft Magdalena moeten strijden. In een tijd waarin opnieuw een cultuuroorlog woedt, kijken we met de ogen van nu naar haar werk. Opnieuw worden waarden en normen voorgeschreven over het hoofd van kunst, cultuur en onderwijs. Opnieuw zien we autoritaire regimes artistieke vrijheden beknotten.

Met haar kunst staat Abakanowicz stil bij de menselijke natuur, door trauma, troost en saamhorigheid invoelbaar te maken. De focus in het TextielMuseum ligt op de betekenis van haar textiele werk als kunstvorm, en op het maakproces. In Het Noordbrabants Museum leggen we de nadruk op de actualiteit, met haar interesse voor natuur en de menselijke conditie als rode draad. Doorheen haar hele leven en werk trok Abakanowicz zich de toestand in de wereld aan. Met haar zorg om de menselijke psyche en de veranderingen in het klimaat in al haar facetten, was ze haar tijd ver vooruit.

De tentoonstelling is gemaakt zoals Abakanowicz dat zou doen: vanuit intuïtie en met de vrijheid om verbindingen en relaties te leggen. Ook met andere kunstenaars, zoals Anish Kapoor, Marlene Dumas, Kimsooja, Diana Thater, Kader Attia, en aangevuld met de film *Echa* van Kristina Benjocki en Stijn verhoeff.

Het oeuvre van Magdalena Abakanowicz verbindt kwetsbaarheid aan kracht. De tentoonstelling *Human Nature* is, net als de film *Echa* een ode aan veerkracht, vernieuwing en de moed om je eigen verhaal te herschrijven.

Wie het werk van Magdalena Abakanowicz ziet, kan niet anders dan verbijsterd kijken naar de eenvoud, de kracht én de kwetsbaarheid die veel van haar werken tonen. Strijd in Oost-Europa tekenen de jeugd van Abakanowicz. De oorlog trekt een spoor in haar persoonlijk leven en in haar werk. In een tijd waarin deze spanningen opnieuw oplopen, kijken we met nieuwe ogen naar haar oeuvre en de recente geschiedenis. De onderwerpen die zij in haar tijd onderzoekt zijn onverminderd actueel, haar artistieke visie is springlevend.

Als kind uit een Tartarenfamilie groeit ze op in de Poolse natuur. Ze is 12 jaar als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Aanvankelijk op afstand. Maar het geweld komt steeds dichterbij. Als Magdalena's moeder door twee soldaten door de arm wordt geschoten, moet het gezin halsoverkop vluchten naar Warschau. De troost van de natuur maakt plaats voor de overlevingskracht van mensen. Ze schrijft erover in haar dagboeken.

Om schilderkunst en weven te kunnen studeren aan de kunstacademie, moet Magdalena haar identiteit verbergen. De Poolse Thaw markeert het einde van de Stalinistische periode in Polen. Ze zoekt aansluiting bij theatermakers, schrijvers en dichters. De jonge generatie kunstenaars in Polen is vastberaden de wereld menselijker te maken. Onderdrukt door de Sovjets, zijn de vrijheden beperkt. De strijd tussen Oost en West krijgt vorm in een ijzeren gordijn, een wapenwedloop, en zwaarbewaakte grenzen. Ondanks al deze hindernissen, en in een kamer niet groter dan een ruime badkamer, krijgen reusachtige kunstinstallaties vorm. Een kunstcriticus noemt ze Abakans.

Abakanowicz experimenteert na de academie met organische vormen die ze op textiel schildert. Ook dit vroege werk verradt al het verlangen naar driedimensionale vormen, met een collageachtige gelaagdheid en dieptewerking door het gebruik van zware contrasten, geïnspireerd door de Poolse Avant-Garde (Constructivisme). Haar eerste solo tentoonstelling vindt plaats in de Kordegarda Gallerie in Warschau (1960). De show wordt gesloten door de autoriteiten omdat de afbeeldingen te abstract en modernistisch zijn. Polen wordt in die jaren gedomineerd door de Sovjets. Onder dat regime is uitsluitend plaats voor sociaal realisme.

Sinds februari 2022 wordt het leven in Polen overschaduwd door de brute Russische invasie in Oekraïne en de energiecrisis. Op slechts 400 kilometer van Warschau regenen raketten op burgers. Momenteel is de rechts-populistische partij PiS aan het bewind, met een extreemrechts en streng conservatief programma. Voor musea en voor kunstenaars betekent dit opnieuw een verlies van artistieke autonomie.¹

Haar internationale doorbraak als kunstenaar komt met de uitnodiging mee te doen aan de Textielbiennale in Lausanne in 1962. Het is bij deze gelegenheid dat Jean Leering, directeur van

¹ Kuba Szreder, De autoritaire wending – over de crisis in de Poolse kunstsector, Metropolis M, 1 maart 2025

het Van Abbe Museum in Eindhoven, haar werk ziet. Hij wordt onmiddellijk gegrepen en prijst haar aan bij Hugh Maaskant, architect van het Brabantse Provinciehuis. En zo komt Magdalena, onder talrijke voorwaarden en met strenge visa, naar Brabant.

Het bos is een schuilplaats in tijden van oorlog en geweld, omringd door schaduwen en stilte creëert Magdalena haar eigen wereld tussen de bomen. Bossen zijn niet alleen de inspiratie voor haar textiele werken, maar ze gebruikt deze in haar latere sculpturen (*War Games*, *Anasta*) ook als ruw materiaal. *Bois le Duc* bestaat uit negentien geweven panelen van sisal en wol, in donkere aardse kleuren. Bijna een omgeving op zichzelf, hangend als een cocon van vezels, een ruimte die ademt, die beschermt en tegelijkertijd confronteert. Meer dan 50 jaar na de voltooiing, en inmiddels gezien (maar niet waargenomen) door honderdduizenden mensen, krijgt dit werk eindelijk de aandacht die het verdient. *Bois le Duc* is het grootste geweven kunstwerk dat Abakanowicz ooit heeft gemaakt. Ze wilde dat de bezoeker het werk zou ervaren alsof je een bos binnenstapt, ookal is dat een illusie. De enorme lagen vezels wekken een gevoel van beweging en omhulling op; je kunt er zomaar in verdwijnen. En dat mocht ook lange tijd; het werk heeft niet voor niets een binnen- en een buitenkant waar je je toe kunt verhouden. De vezels dagen niet alleen de ogen uit, maar ook de tastzin en zelfs de geur van sisal is sterk aanwezig. In *Bois le Duc* blijft zo de geheugenfunctie van het textiel voelbaar.

In 1972 bezoekt ze de Club van Rome, ze neemt de boodschap die ze hier hoort serieus. Vanaf dat moment staat haar werk in het teken van verbinding tussen natuur en de mensheid. Tijdens de voorbereidingen van de tentoonstelling *Human Nature*, brandde het huis en de studio in Los Angeles van Diana Thater, een van de deelnemende kunstenaars volledig af. 'With my work I've been beating the drum to warn for climate change for over 30 years now' vertelde ze 'and Magdalena preceeded me in this'.

Abakanowicz ontwikkelt ruimtelijke composities en creëert met haar Abakans een dramatische omgeving, waarin de mens kan schuilen. De mythische verschijning ervan heeft kenmerken van machtige gezagsdragers, maar in hun dubbelzinnigheid kunnen het net zo goed geesten uit een prehistorische tijd zijn. De monumentale textielinstallaties van paardenhaar, sisal en touw worden wereldberoemd. Door deze werken te groeperen als 'situaties' of 'omgevingen' wil Abakanowicz relaties tot stand brengen tussen de werken onderling, en er zo een extra dimensie aan toevoegen. Elk werk interacteert met de mensen eromheen, in dialoog met hun omgeving. Dit is natuurlijk onmogelijk exact te herhalen om de eenvoudige reden dat elke ruimte en iedere locatie uniek is. In de tentoonstelling doen we toch een poging, gesterkt door de gesprekken met de mensen die met haar hebben samengewerkt waaronder haar assistenten in Warschau en de voormalig hoofdcurator van het MCA in Chicago, waar ze een omvangrijke beeldengroep in de publieke ruimte maakte.

Vanaf de vroege jaren tachtig verlaat de kunstenaar het werken met textielinstallaties, en concentreert ze zich meer en meer op sculpturale werken. Deze vallen op door meer – maar niet uitsluitend - figuratie en de aanwezigheid van de mens. Mensfiguren van jute, plaster en brons figureren in talrijke tentoonstellingen. Vanuit een enkele mal ontwikkelt de kunstenaar talrijke figuren, zittende of staand, door jute zakken in de mal te proppen en deze te verstijven. Zo ontstaan tegelijkertijd groepen met eenzelfde lichaam, maar de plooien in de huid verschillen individueel van elkaar. Vooral de series *backs* (TextielMuseum) en *crowds* (HNBM) geven het diepe trauma prijs, en verbinden zich aan de beelden van geweld en oorlog die we momenteel dagelijks zien in de media. Abakanowicz' interesse voor de mens kent twee gezichten. Enerzijds is het de menselijke conditie die haar interesseert, anderzijds ook de gedachte aan de eindigheid van de mens op deze planeet. Haar werk verbindt zich aan het posthumanisme van filosofen als Rosi Braidotti, dat de verwevenheid van mens, dier, machine en hun omgeving erkent. Volgens het posthumanisme is de mens niet langer het centrum van de wereld.

Van jongs af aan voelt Abakanowicz zich sterk verbonden met de natuur. Uit onder meer haar werk *Anasta* blijkt die grote empathie. Een gevelde boom, met afgehakte takken, verbindt ze met metaal, alsof het om geamputeerde ledematen gaat. Daar waar mensen onderdrukt worden, daar waar geweld is, daar worden mensenlevens geraakt. Trauma, zowel individueel als collectief, is hiervan een direct gevolg. In haar werk toont Magdalena haar omgang met trauma, herstel en legt ze relaties met alle mensen die hierdoor zijn getekend, nu in bijvoorbeeld Gaza, Israël, Soedan en Oekraïne. Het lichaam voert ze op als een natuurlijk gegeven, als een container voor herinneringen, onverwerkt leed en mentale pijn. Het is zoals psychiater Bessel van der Kolk omschreef in zijn boek 'The Body Keeps The Score'.

De visies van Magdalena Abakanowicz zijn niet alleen van haar tijd. Als we vandaag naar haar werk kijken, dan valt de urgentie ervan onverminderd op. Zeven belangrijke internationale kunstenaars geven met hun werk blijk van de impact van het oeuvre van Magdalena Abakanowicz. In de kunst. En in de wereld. Het werk van Abakanowicz is ingedeeld in talrijke categorieën, om te beginnen schilderkunst, textielkunst, beeldhouwkunst. Kunsthistorici delen haar werk in bij de Arte Povera, sommige werken bij Pop-Art en het Surrealisme. Ze wordt ook op het schild gehezen door feministen van de tweede golf. Maar Magdalena wil van al die hokjes niets weten, ze laveert met haar werk speels langs en dwars door de kunsthistorische grenzen heen en eigent zich een geheel eigen plek in de kunstgeschiedenis toe.

Een die resoneert met het werk van kunstenaars van dit moment, zoals: Anish Kapoor, Marlene Dumas, Kimsooja, Diana Thater en Kader Attia. In de tentoonstelling voeren we hun werk op als tegenkrachten, omdat de werken elkaar uitdagen en beproeven. De kijker kan parallellen ontdekken, overeenkomsten en tegenstellingen, waar het om gaat is de visuele of

thematische dialoog tussen de werken — het ene werk werpt licht op het andere, of roept juist vragen op over verschillen of overeenkomsten. De werken versterken elkaars betekenis. Deze zogenaamde *counterpoints* zijn opgevoerd om bezoekers aan het denken te zetten, om de gelaagdheid van de kunst te tonen en om nieuwe interpretaties of verbindingen te openen.

Twee bijzondere projecten vullen het oeuvre van Abakanowicz aan. Het eerste is de film *Echa* (Pools voor echo's) van kunstenaars Kristina Benjocki en Stijn Verhoeff. Vanuit onderzoek naar het leven en werk van Abakanowicz is een film van veertig minuten ontwikkeld, die het werk en de kunstenaar en haar leven samenbrengt. Gefilmd in de oerbossen van Polen, en deels in een natuurgebied bij Vilnius, neemt de film je mee in de mystiek van de natuur en de geïsoleerde concentratie die het kunstenaarsleven van Abakanowicz kenmerkt. Met de herinneringen van Magdalena Abakanowicz als richtlijn, volgt de film een personage dat in verschillende vormen bestaat; als kind, als volwassene en als oudere vrouw. Daarbij vervagen de grenzen tussen heden en verleden, persoon en overlevering. Net als echo's die in het landschap blijven hangen, galmen trauma's door generaties heen. Ze geven onze herinneringen vorm en bepalen onze band met de omgeving. Door de echo's onder ogen te zien kan het personage zich losmaken en een toekomst creëren die niet langer bepaald wordt door het verleden. Zo is *Echa* een ode aan veerkracht, vernieuwing en de moed om je eigen verhaal te herschrijven.

Choreograaf Nicole Beutler was onmiddellijk gegrepen door de ecologische principes die als een paal boven water staan in het werk van Abakanowicz. In een dansperformance legt Beutler met haar dansers en zangers een hedendaagse verbinding met het oeuvre van de Poolse kunstenaar in samenwerking met en tijdens het festival Boulevard in augustus. De performance beweegt zich rondom de klimaatcrisis, waar we anders dan de tijd van Abakanowicz, nu middenin zitten. De choreografie zoekt symbiose tussen de rijken van de mens, dier, plant, schimmel en technologie.

De tentoonstelling *Human Nature* is vrij van opzet. We hebben de vrijheid waar Magdalena Abakanowicz naar gezocht en voor gestreden heeft toegelaten in de tentoonstelling. De tentoonstelling is gemaakt zoals Abakanowicz dat zou doen: vanuit intuïtie en met de vrijheid om verbindingen en relaties te leggen. Ook met andere kunstenaars, zoals Anish Kapoor, Marlene Dumas, Kimsooja, Diana Thater, Kader Attia, en aangevuld met de film van Kristina Benjocki en Stijn Verhoeff.

En we zijn meegegaan in haar manier van werken, door environments te creëren. De gekozen kunstwerken zijn *site specifiek* – dus resonierend met de ruimte - bij elkaar gebracht. De werken kennen geen strikt chronologische volgorde, geen thematisch verband – maar je kunt er wel een volgorden en onderwerpen in aflezen. Er is met weinig tekst gewerkt om de verbeelding van de bezoeker de vrije loop te laten. In principe kun je als kijker zelf een denkbeelden

opbouwen die ontstaat uit de werken. Vooraf geeft de tijdslijn houvast, de soundscape bestaat uit door Abakanowicz zelfgeschreven teksten, die door een Pools persoon zijn ingesproken. Per zaal vind je een bijbehorende soundscape die via de koptelefoon te beluisteren is.

De inrichting van de tentoonstelling is aangepakt zoals Abakanowicz het in de jaren tachtig regelmatig laat zien. Ze gebruikte vaak het woord 'organisch' in relatie tot haar idee van natuur, waarmee ze een intieme verbinding zicht in haar artistieke praktijk. Als een architect geeft ze met haar werk vorm aan de ruimte, die ze vaak *environment* noemt. Regelmatig ontsnapt ze deze, zoals in Edinburg in 1972 als ze de touwen die ze in de haven vindt gebruikt om de museumgalerie te verbinden met de Kathedraal aldaar. Haar installaties in de natuur geven vorm aan een plek. De architectonische aanpak blijkt ook uit haar poging om een gebouw te ontwerpen voor de destijds nieuw te bouwen wijk La Défence in Parijs. Ze wordt genomineerd, wat bijzonder is voor een beeldend kunstenaar, en ontwerpt een aantal boomstructuren waarin mensen met de natuur leven.

Doel van de opzet is de bezoeker mee te nemen in de zoektocht naar duiding van het oeuvre van Abakanowicz. De conclusie mag je zelf trekken. Maar je zou Magdalena een groot plezier doen als je haar niet indeelt in een stroming, en haar werk niet begrenst met een hokje.

Jacqueline Grandjean

17 april 2025